

Ur Offensiv

Arbetarrevolten i Polen 1980

Arbetarna styrde Gdansk för 20 år sedan

Nya fackföreningsrörelsen Solidaritet fick 13 miljoner medlemmar

I slutet av sommaren 1980 hängde arbetare i Polen upp banderollen ”Arbetare i alla fabriker – förena er”. De styrande stalinistiska byråkraterna i det s k ”socialistiska” Polen hade inget att sätta emot miljontals strejkande arbetare som blixtnabbt byggde upp nya styrande organ och egna organisationer. Inom några månader hade den nya fackföreningsrörelsen Solidaritet 13 miljoner medlemmar. Arbetarna hade makten inom räckhåll.

Artiklar av *Per-Åke Westerlund*

Den styrande byråkratin i det stalinistiska Polen under efterkrigstiden var svagare än i resten av Östeuropa. Parallellt med arbetarrevolten i Ungern 1956 utvecklades samma år en rörelse i Polen.

Landet hade fler oppositionsrörelser än i grannländerna, samtidigt som byråkratins förlamande hand under 70-talet orsakade växande ekonomiska problem: allt längre köer, varubrist, kris inom sjukvården, bostadsbrist, stor utlandsskuld, inflation och sjunkande reallöner.

300 dödade 1970

1970 dödades 300 arbetare i Gdansk under protester mot prisökningar. Ett minnesmonument över dessa offer var ett av arbetarnas krav under 1980.

1976 skakades landet av en ny strejkrörelse som krossades av regimen. 150 arbetare dömdes till fängelse.

Men uppladdningen fortsatte. Här är utdrag ur en artikel jag skrev den 3 september 1980 (en version publicerades i Offensiv nr 69):

”Den 1 juli höjde regeringen köttpriset med 40 procent. Det blev startskottet för strejkvågen och arbetarrevolten. I mitten av juli kom den första större revolten. I Lublin i sydöstra Polen kontrollerade strejkande arbetare staden i flera dagar. Det var främst järnvägs- och spårvagnsarbetare och bussförare som strejkade. Det var en väl samordnad aktion.

Den 12 juli tvingades regeringen erkänna strejkvägen. Redan då började regeringstidningen Trybuna Ludu tala om att man var orolig för ’stämningen bland landets grannar’ – alltså att man hotade med sovjetisk militär. I Lublin kallade regeringen in den egna militären som strejkbrytare.

Lönehöjningar utlovades

När arbetarna i Lublin efter ett par dagars arbete gick ut i en andra strejk lovades man genast löneökningar på 15 procent. Ungefär samtidigt, i mitten av juli, fick tidningsbuden i Warszawa 20-procentiga löneökningar efter ett par timmars strejk.

Regeringens eftergifter gjorde att fler och fler såg att strejkvapnet var användbart. I början av augusti började de flesta summera strejkvågen. Resultatet var att över 140 strejker gett 10-15 procent i lönelöft. Några av strejkerna var på ett par timmar, andra i flera dagar. I de flesta fall förhandlade arbetarna direkt med regeringen.

Den 14 augusti drogs huvudorten från revolten 1970, Gdansk, med i strejkvågen. Det blev vad som krävdes för att den styrande byråkratin definitivt skulle utmanas.

På Leninvarvet hade Anna Walentynowicz och Lech Walesa, strejkledare både 1970 och 1980, avskedats. Deras arbetskamrater gick då ut i strejk. 50 000 arbetare i Gdansk-området var ute redan den 15 augusti. Byråkratin försökte reagera och redan på kvällen den 14 återanställdes de avskedade. Den officiella nyhetsbyrån rapporterade att 'arbetet pågick som vanligt'.

Arbetarna krävde att premiärministern skulle komma till Gdansk. Han framträdde dock bara i TV och krävde att arbetarna skulle återgå till arbetet. Men samma dag, den 15 augusti, gick regeringen med på förhandlingar. Dessa fördes så att arbetarna hela tiden fick följa dem i högtalare på varvet, något som senare upprepades i alla förhandlingar.

Lördagen den 16 nåddes en uppgörelse: arbetarna fick 12,5 procents lönelöft, lön under strejken och löften att inga repressalier skulle vidtas emot dem. Men arbetarna på varvet var inte nöjda med det resultat Walesa och de andra förhandlarna uppnått. Man ville fortsätta strejken tills alla strejkande arbetare fått igenom villkoren från Leninvarvet.

Kampen började nu utvidgas ytterligare, både geografiskt och politiskt. Den 20 augusti spreds den till Szczecin, där 30 000 arbetare gick ut i strejk direkt. Senare skulle Elblag, Koszalin, Olsztyn, landets näst största stad Lodz, Katowice, Krakow och flera andra städer gå med.

Den 18 augusti tog arbetarna ett viktigt steg. Den gemensamma strejkkommittén för Gdansk-Gdynia-Sopot upprättades och stationerades på Leninvarvet. Mer än 300 000 arbetare i området från 100-tals arbetsplatser samordnades av kommittén med två representanter från varje arbetsplats. Denna valde i sin tur ett presidium med 18 personer. Det viktigaste kravet blev fria fackföreningar.

Regionala strejkkommittéer bildades senare även i Szczecin och Wroclaw, men den i Gdansk förblev den största och ledande i kampen mot den styrande byråkratin. Efter några dagar omfattade dock även strejkerna i södra Polen 300 000 arbetare.

Arbetarna styrde Gdansk

Gdansk blev snabbt en stad som helt styrdes av arbetarna. Man styrde över skolor, fabriker och sjukvård (som man undantog från strejken). Bristen på mat löstes snabbt av strejkkommittén. Man garanterade livsmedel genom avtal med affärer, statliga jordbruk och grossister. All mat fördelades via en central på Leninvarvet. Bönder från olika delar av landet visade också sitt stöd genom att leverera mat. Rapporter om spontana insamlingar bland arbetare och i städerna kom dagligen. Delegationer med arbetare från gruvdistrikten i söder kom med pengar till Gdansk.

'Strejker ändrar inget till det bättre – de bara ökar problemen', sa statschefen Edward Gierek i sitt första TV-tal för att få tillbaka de strejkande till arbetet. Men trots kampanjer i tidningar och TV och tal om 'antisocialistiska element' blev det byråkraterna som fick krypa till korset.

När arbetarna i Gdansk fortsatte sin strejk satte regimen upp en hård attityd: 'Polens ledning har inte för avsikt att förhandla med den gemensamma strejkkommittén för Gdansk-Gdynia'. Kommunistpartiet skickade en tremannadelegation till Gdansk för att diskutera med direktören, partisekreteraren etc – men vem brydde sig om dem?

Regimen försökte splittra arbetarna genom att förhandla lokalt med varje arbetsplats, men det misslyckades. Arbetarna stod fast vid sitt krav på direkta, centrala förhandlingar.

Lördagen den 23 augusti tvingades regeringen ge vika i frågan om förhandlingar. Det innebar ett direkt erkännande av den centrala strejkkommittén, dess presidium och dess ledare Lech

Walesa. Tusentals människor mötte regeringens förhandlare – den okände 'realpolitikern' Jagielski – med rop till stöd för Walesa.

Jagielski började med att berömma arbetarnas goda ordning och medge fel hos fackföreningsledningen. Men arbetarna nöjde sig inte med utbytta ministrar och fackliga ledare. Byråkratin tvingades på knä inför öppen ridå på Leninvarvet. Jagielski fick bekräfta i högtalarna och skriva under på 'oberoende och självstyrande fackföreningar' och de andra arbetarkraven. Byråkratin hade nått ett läge när man till vilket pris som helst ville få ett slut på strejken.

Regimen fick även stillatigande se hur deras egna tidningar började att öppet rapportera om strejkerna. Ett 30-tal journalister protesterade i ett brev till sin fackförening att deras rapporter förvanskades.”

1,5 av 21 krav

Arbetarna fick igenom 21 krav – men ett halvår senare hade bara 1,5 genomförts i praktiken. Solidaritet hade godkänts och ledighet varannan lördag införts.

Under vintern 80-81 förvärrades den ekonomiska krisen och varubristen. Exempelvis Röda korset i Norden skickade livsmedel till Polen.

De styrande världen över fruktade vad arbetarkampen skulle leda till. Den sovjetiska ledningen i Kreml beviljade spannmålsstöd, västtyska och franska banker gav nya lån. ”Västmakterna verkar inte ett dugg mer angelägna än Sovjet att krisen ska resultera i en verklig polsk omvälvning”, sammanfattade Dagens Nyheter (800828).

I Offensiv varnade vi gång på gång för att den ”delade makten” inte kunde bli beständig. I november skrev vi ”Hittills har arbetarna kunnat gå till seger. Om arbetarna inte går vidare kan landet inte fortsätta att vara till hälften fritt, till hälften totalitärt. I så fall tar byråkratin tillbaka de vinster arbetarna gjort.”

Solidaritetsledningen lyssnade tyvärr på de rådgivare som trodde på en kompromiss med regimen, och som inte förstod att kampen skulle krossas om den inte gick vidare.

Fem stora konfrontationer på ett drygt halvår

Under kampen i augusti-september för 20 år sedan gjorde den styrande byråkratin allt för att vinna tid. Därefter testade de genom provokationer gång på gång om arbetarnas kampvilja avtagit.

Fem stora konfrontationer eller strider ägde rum under perioden fram till och med april 1981. Turbulensen visas bl a av att landet hade fyra premiärministrar på ett år.

1. Strejkvågen i augusti med kulmen på Leninvarvet. (Se artikeln ovan.)

2. Striden för Solidaritets stadgar. En domstol skrev nya stadgar för det nya facket, som bl a underkände strejkrätten. Regeringen backade om strejkrätten inför hot om strejk den 12 november.

3. Arbetaren Jan Narodznak arresterades i månadsskiftet november-december. Han anklagades för stöld av statliga dokument. Tusentals gick ut i strejk och Narodznak släpptes. Walesa vädjade personligen till arbetarna att då avbryta strejkerna.

4. Kampen om lediga lördagar. Solidaritet krävde lediga lördagar utan lönesänkning (tidigare var var fjärde lördag ledig). Regimens bud var varannan lördag ledig från och med 1981. Den första ”arbetslördan” den 10 januari 1981 bojkottades av 100 000-tals arbetare.

Solidaritet varslade om en timmes generalstrejk den 3 februari. Många lokala pampar sparkades efter arbetarkrav.

Jaruzelski

Jaruzelski blev ny premiärminister i februari. Solidaritetledningen accepterade hans bud om tre månaders arbetsfred och avblåste en tryckeristrejk mot censuren.

5. Ett 40-tal Solidaritetsfunktionärer misshandlades och kastades ut från sina lokaler i Bydgoszcz den 19 mars 1981. Mer än en halv miljon arbetare punktstrejkade i två timmar dagen efter misshandeln. Med 22 röster mot 19 beslutade Solidaritets ledning om omedelbar generalstrejk. Men dagen efter fick Walesa majoritet för varningsstrejk den 27 mars och därefter total generalstrejk fyra dagar senare. 13 miljoner arbetare strejkade och genomförde aktiviteter under varningsstrejkdagen trots hot om militära ingripanden och undantagstillstånd.

Men då vek sig Walesa och drog tillbaka generalstrejken. Han kallade varningsstrejken ”vår sista strid” och sa att ”konfrontationens tid var över”. Solidaritet vann bara en utredning av misshandeln. Solidaritetsaktivister kritiserade ledningen för ”förräderi”, och kallade förhandlingarna ”meningslösa”. Strax därefter avsattes Anna Walentynowicz, som kritiserat Walesa, ur Solidaritets landsråd. Trots Walesas allt mer återhållande roll och arbetarnas uttröttnings skulle det ta ytterligare över ett halvår innan byråkratin vågade slå till på allvar.

Den 13 december 1981 tog premiärminister Jaruzelski på sig sin generalsuniform och genomförde en militärkupp. Arbetaraktivister fängslades och de oberoende organisationerna förbjöds.

– Folk vill ha genuin socialism

I borgerliga tidningar frossade man i att arbetarna ”vände socialismen och marxismen ryggen” i Polen.

Men de borgerliga reportrarna fann inga arbetare som förespråkade kapitalism. I en artikel i tidningen Polityka i december, som översattes i Dagens Nyheter, förklarade Mroczek, Solidaritetsledare i Szczecin:

”Jag har inte mött någon i vår rörelse som önskar se slutet på socialismen och återinförandet av kapitalismen. Vad vill folk? Jo, de vill att partiet rensas upp, de vill ha genuin socialism som är förknippad med välstånd och rättvisa. Ingen som är emot socialismen kan räkna med stöd hos arbetarna.”

Arbetarkampen riktade sig mot den stalinistiska ”socialismen” som i Polen bestod t ex av den 1980 avskedade TV-chefen Maciec Szczepanskis privilegier: palats med 19 uppässare och 40 rum, 2 miljoner kronor på ett konto i London, lyxyacht, 7 lyxbilar – och han var bara talskrivare till statschefen Edward Gierek.

Vilket system styrde i Polen?

Kommunistpartiet i statsledningen är en parasiterande grupp som lever på den planerade ekonomin. Den är också ett absolut hinder för att arbetarna ska ta makten. Avslöjanden och utrensningar i toppen är inget annat än försök att hitta syndabockar. Utan arbetarnas krav och kamp skulle de utrensade fortsätta att hyllas som ”socialistiska ledare”. Deras efterträdare tillhör samma styrande kast.

Så beskrev vi i Offensiv regimen i Polen under arbetarkampen 1980-81. Vi förklarade när revolten inleddes:

”Det polska samhället bildades med Sovjetunionen som förebild efter andra världskriget. Men hjälp av Sovjetarmén kunde en byråkratisk klick ta makten i samhället. I Sovjet hade byråkratin under Stalins ledning tagit makten när revolutionen isolerades och urartade. Kvar från revolutionen finns en nationaliserad industri, statligt monopol på utrikeshandeln och en planerad ekonomi – det saknas kapitalister.

Inte socialistiskt

Men samhället är inte heller socialistiskt. Revolten i Polen visar ju att de styrande saknar all auktoritet och förankring hos arbetarna: I förhandlingarna i Gdansk representerades arbetarna av Walesa – men vem representerade Jagielski?

Trotskyj och vänsteroppositionen mot Stalins regim formulerade programmet för en förändring av Sovjetunionen till en sund arbetarstat. Det gällde en politisk revolution för att ge arbetarna makten, men samtidigt skulle den planerade ekonomin behållas:

’Byråkratisk autokrati måste ge plats åt sovjetisk demokrati. En återupprättelse för rätten att kritisera och en oförfalskad frihet i alla val är nödvändiga betingelser för landets fortsatta utveckling’, skrev Trotskyj och slog fast att det var en kamp mot social ojämlikhet och politiskt förtryck.

Politisk revolution

De 21 kraven från den centrala strejkkommittén i Gdansk 1980 skulle göra sig väl i ett program för en politisk revolution. Det är krav på: strejkrätt, tryckfrihet, fria fackföreningar, slopande av censuren, frigivande av politiska fångar, öppen samhällsdiskussion, slopande av privilegierna, löneökningar och indexreglerade löner, daghem till alla, förlängd mödraledighet och lediga lördagar.

Det här är reformkrav som definitivt inte kan genomföras i det idag rådande politiska systemet i Östeuropa. Det är en utmaning mot hela byråkratin. Ingen kan heller tveka om förankringen av kraven hos de polska arbetarna.

Undertecknandet av överenskommelsen i Gdansk innebär inte att kampen är avgjord. Avgörandet har uppskjutits.”

Bekräftade marxismen

Tvärtemot diverse borgerliga röster bekräftade arbetarrevolten i Polen marxismens grundläggande idéer. Arbetarna visade att man helt kan styra samhället. I augusti 1980 blev Gdansk en stad som tog upp traditionerna från Pariskommunen 1871, ryska revolutionen 1917 och Barcelona 1936-37 under den spanska revolutionen.

Arbetarklassen spelade en ledande roll gentemot alla andra skikt och klasser i samhället. Bondefacket Landsbygdsolidaritet samlade på några månader 2 miljoner av totalt 3,5 privata bönder, radikaliserade av arbetarkampen. Dess talesman Jan Darodnik betonade: ”Vi kan inte besluta om storstrejk i Polen. det kan bara arbetarna göra.”.

Om arbetarna gått vidare, störtat regimen och verkligen tagit makten skulle denna revolt snabbt kunnat spridas till andra östeuropeiska länder. Stalinismen kunde ersatts av arbetarstyre istället för dagens rövarkapitalism. Det skulle inspirerat arbetare världen över.

Vänsterpartiets föregångare vpk kallade Polen ”socialistiskt”. Dess tidning Ny Dag kommenterade inte strejkerna förrän efter sex veckor, då i form av ett uttalande från det polska ”kommunistpartiets” ledning. De tog uttalanden till stöd för arbetarna, men vägrade att kritisera systemet i Polen.

Rysk invasion?

Under den 18 månader långa kampen varnades ständigt för risken av en rysk militär invasion, som skett i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968. Varningarnas syfte var hela tiden att hålla tillbaka arbetarna.

Utgången av ett sådant ingripande, om Moskva skulle bestämt sig för detta, var långt ifrån säker. De polska arbetarna hade stora möjligheter till stöd från arbetare i grannländerna. Sovjetunionen stod själv mitt i en ekonomisk kris, till skillnad från stark ekonomisk tillväxt 1956 och även 1968.

Allt vad de polska arbetarna uppnådde var resultat av revolter som verkligen utmanade regimen. Försöken att kompromissa var dels resultatlösa, dels öppnade de för den interna polska militärkuppen istället. De styrande i Moskva fick vad de eftersträvat – men bara tillfälligt. Nu hade krisen börjat få greppet.